

Cel projektu. Planowany projekt ma na celu pozyskanie, przedstawienie i interpretację nowych źródeł i danych, które przybliżą nas do rozstrzygnięcia szeregu dyskusyjnych zagadnień związanych z rozwojem kultury wczesnoscytyjskiej w Tuwie. Celem samym w sobie, zgodnym z charakterem naszej nauki, jest pozyskanie źródeł archeologicznych ze stanowisk z wczesnej epoki żelaza (głównie z IX-VI w. p.n.e.) z doliny rzeki Ujuk w Północnej Tuwie poprzez przeprowadzenie badań wykopaliskowych. W kolejnym etapie zostaną przeprowadzone analizy specjalistyczne w laboratoriach (izotopowym, radiowęglowym, paleobotanicznym). Pozyskane dzięki temu dane zostaną poddane szczegółowej analizie w zestawieniu z innymi źródłami, zebranymi podczas kwerend literatury. Następnie będą one przedmiotem refleksji naukowej dotyczącej najważniejszych zagadnień, związanych z kulturą „wczesnych koczowników” Azji Centralnej, którymi są: 1) powiązania kulturowe oraz ich charakter. 2) kwestia pochodzenia i migracji, 3) próba rekonstrukcji stosunków społecznych; 4) osadnictwo i gospodarka.

Badania realizowane w ramach projektu. Badania wykopaliskowe, mające na celu podjęcie studiów nad obrządkiem pogrzebowym oraz osadnictwem ludności kultury ałdy-bielskiej w okresie wczesnoscytyjskim, będą przeprowadzone na terenie Republiki Tuwa (centralnoazjatycka część Federacji Rosyjskiej), w dolinie Turano-Ujukskiej. Z uwagi na monumentalizm i bogactwo występujących tu obiektów sepulkralnych, zwana jest ona syberyjską „Doliną Królów”. Wykopaliska będą poprzedzone prospekcją geomagnetyczną, co pozwoli rozpoznać w obrębie stanowisk miejsca rokujące największe nadzieje na ważne odkrycia. Planowane są badania w obrębie kurhanu książęcego Chinge-Tei-1 z VII/VI w. p.n.e., gdzie od roku 2008 prowadzi wykopaliska K.V. Chugunov z Petersburga. Umowa zawarta z nim zakłada możliwość przekopania przez ekspedycję zorganizowaną w ramach planowanego grantu części otaczającego kurhan rowu, w którym jak dotąd odnajdowano m.in. kości ludzkie (ofiarnic?) oraz skarby brązowe. Planowane jest także kompleksowe przebadanie jednego z mniejszych, sąsiadujących z tym monumentalnym założeniem kurhanów, położonego w tzw. "łańcuchu" (rzędzie) nasypów grobowych, zlokalizowanego nietypowo, w poprzek doliny. Hipotezą badawczą jest jego prawdopodobny związek z obiektem elitarnym Chinge-Tei-1. Kolejnym przedmiotem badań będą osady z okresu wczesnoscytyjskiego, zidentyfikowane przez ekspedycję z Ermitażu również w dolinie Ujuk, na północ od wzmiankowanych obiektów grobowych, u stóp ograniczających dolinę od północy gór. Zostaną przeprowadzone wykopaliska na stanowisku Zhelvak-5, a także rozpoznanie geomagnetyczne i sondażowe innych osad (Zhelvak 3, Sandankin). Materiały pozyskane podczas badań zostaną poddane analizie metodami archeologicznymi (jak np. analiza typologiczna czy analogie z innymi źródłami ze stanowisk Azji Centralnej), ale także serii badań laboratoryjnych. W celu podjęcia badań nad chronologią oprócz metody typologicznej zostaną zastosowane badania radiowęglowe. Plan zakłada przebadanie łącznie 20 próbek. W czasie badań podjęte zostaną starania w kierunku pozyskania materiału paleobotanicznego (makroszczałki roślin). Oprócz danych na temat paleoklimatu (hipotezą badawczą będzie wzrost bioproduktywności ekosystemu w czasie ok. IX-VII w. p.n.e.), analizy te pozwolą być może poczynić pewne obserwacje na temat paleodiety. Temu samemu celowi – rekonstrukcji diety zmarłych osób (a więc także np. stopnia zamożności poszczególnych osobników i związanych z tym stosunków społecznych, czy też gospodarki i trybu życia), ma służyć analiza izotopów węgla i azotu z kości zmarłych ($^{13}\text{C}/^{15}\text{N}$). Z kolei badania izotopów strontu ($^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$) pozwalają poczynić obserwacje na temat mobilności. Prawdopodobnie możliwe będzie np. ustalenie, czy dana osoba została pochowana w okolicach miejsca urodzenia, czy też jest migrantem. Całość pozyskanych źródeł zostanie poddana refleksji naukowej; pomocny w tym będzie pobyt w Petersburgu, gdzie będą miał dostęp do bogatych bibliotek i zbiorów oraz możliwość konsultacji z najwybitniejszymi scytylogami.

Powody podjęcia tematyki, będącej przedmiotem projektu. Przyczyną decyzji o podjęciu badań w dolinie Arzhan, jest fascynacja kulturami typu scytyjskiego oraz ogromny potencjał badawczy tego miejsca dla ich lepszego poznania. Źródeł scytyjskiego modelu kulturowego należy doszukiwać się w Azji Centralnej, w południowsyberyjskich górach Altaju i Sajanów (a więc też w Tuwie). W początkach epoki żelaza (w okresie wczesnoscytyjskim, IX-VI w. p.n.e.) zachodziły tu przemiany, które na kolejne tysiąclecia odmieniły oblicze Wielkiego Stepu Eurazji. W ramach kultury tzw. „wczesnych koczowników” ukształtował się bowiem model zachowań, które staną się potem typowymi dla ludów stepowych na przestrzeni kilku wieków aż do upadku ugrupowań scytyjskich (III/II w. p.n.e.), a wiele ich elementów będzie obecnych także u społeczności pasterskich aż po czasy nowożytnie. Najdonioślejszych odkryć, dzięki którym rekonstruujemy procesy genezy kultur scytyjskich, dokonano w dolinie Turano-Ujukskiej (dolina Arzhan, „Dolina Królów”). Miejsce to kryje wciąż mnóstwo fascynujących, różnorodnych źródeł (skądinąd zagrożonych działalnością rabusiów): kurhany książęce i pochówki zwykłych członków społeczności koczowniczej, obiekty rytualne i osady. Jednocześnie nad wielkimi poprzednikami (jak np. odkrywcy kurhanu Arzhan-1 M.P. Griażnow i M.H. Mannaj-Ool) mamy obecnie tę przewagę, że możemy do naszych badań wykorzystać coraz doskonalsze metody nauk przyrodniczych. Trudno więc o bardziej dogodne miejsce i lepiej rokujące stanowiska, z których spodziewamy się pozyskać źródła dla lepszego rozpoznania wczesnego etapu rozwoju kultur „świata scytyjsko-syberyjskiego”.